

Horváth Orsolya: A hagyomány, néphagyomány fogalmi megközelítései

A hagyomány, néphagyomány különböző aspektusai

Nyíri Kristóf *A hagyomány filozófiája* (1994) című művében etimológiai áttekintéssel kezdte a hagyomány jelenségének megfigyeltését. Nem hiába, ugyanis a szó ilyen módon való elemzése máris közelebb visz minket magához a fogalom megértéséhez. A magyar hagyomány szó szótöve a 'hagy', melyből rögtön asszociálhatunk az elhagy, hátrahagy, örökölni hagy jelentésekre. A szóalakokkal először tizenötödik századbéli írásemlékekben találkozhatunk, ekkor is 'elhagyás, örökség', majd későbbi írásokban 'rendelkezés, törvénykezés' értelmezésben. Az 1700-as években íródott 'Fanni hagyományai' regény (Kármán 1794) címében a hagyomány némileg eltérő jelentésben tűnik elő, ugyanis itt 'hátrahagyott írásokként' foghatjuk fel a fogalmat. Ezek alapján is válhatott a hagyomány szavunk a latin eredetű 'tradíció' szinonimájává, ezzel egyidejűleg pedig az angol 'tradition', valamint a német 'Tradition' szavak magyar megfelelőjévé is. Hiszen, ha megnézzük ezen nemzetek lexikonjait, az alábbiakat olvashatjuk bennük. A Magyar Nyelv Értelmező Szótára (1959) szerint a hagyomány „... régebbi korokból, néha írott feljegyzésekben fennmaradt v. íratlanul, többnyire nemzedékről nemzedékre szálló és vmely közösségben továbbra is érvényesülő szokás, erkölcs, ízlés, felfogás.”, valamint „Olyan szellemi alkotások összessége, amelyeket vmely közösség a maga termékeiként ismer, őriz és ad tovább későbbi nemzedékeknek.”

Az angol verzióban pedig a következőképpen értelmezik; „*passing of beliefs or customs from one generation to the next, esp without writing*”, „*belief or custom passed on in this way; any long-established method, practice, etc.*” (Oxford Advanced Learner's Dictionary 1948), míg a német Grimm (1854) az alábbiakat jegyezte fel: „*das herkömmliche in haltung un handlung, das sich in sozialen und geistigen gemeinschaften, in culturellen überlieferungszusammenhängen aller art fortpflanzt*” (Deutsches Wörterbuch, 1854). Mindegyik értelmezésben nemzedékről nemzedékre történő, leginkább szóbeli átadásról olvashatunk, melynek tárgyai értékek, hiedelmek, szokások, cselekvések lehetnek. A német meghatározás ezek mellett kiemeli ennek kulturális közegét is.

Nyíri Kristóf írásában (1994) azt állítja, hogy bármelyik társadalom fennmaradásának és működésének alapja a kulturális örökség megtartása, és nemzedékről nemzedékre történő átadása. Egy társadalomban rendszerint hagyományozódnak az anyagi kultúra elemei, mint például a javak, berendezések, épületek és a természeti erőforrások is. Ezen kívül a szokásokat,

cselekvés – és eljárásmodokat, a társadalmi gyakorlatot is az idősebbektől tanulhatjuk el, így szintén hagyományozódik ránk ez a fajta tudás is. Nem mehetünk el amellett sem, hogy magát a nyelvet is a felettünk élő generációktól kapjuk, így a nyelvben rögzült tudás átadása is a kultúra átörökítésének egy fontos szegmense. (Nyíri 1994)

Jól láthatjuk, hogy a hagyomány és az ebből képezhető hagyományozódás szavak eddig felmerült értelmezései szinte azonosak, hiszen mindegyik verzióban nemzedékről nemzedékre vándorló tudásról, értékekről beszélhetünk. Ez a megközelítés azonban csak a könyvnyomtatás előtti időkben állta meg a helyét. Attól fogva, hogy a jogot és a tudást teljeskörűen írásba lehetett foglalni, a hagyomány fogalma egyre tágabb jelentéseket nyert, miközben eredeti tartalma eltűnőben volt. (Nyíri 1994) Nyíri Kristóf (1994) azt állítja, hogy a 19.század közepe óta a hagyomány eredeti jelentésének megőrzésére vagy újbóli felkutatására csekély számú próbálkozás volt. A folklorista E.S. Hartland, a *The Science of Fairy Tales* című művében (1891) mégis kísérletet tett rá, és így fogalmazott: „...a gondolkodás és a gyakorlat teljes köre, szokások csakúgy, mint hiedelmek, ceremóniák, történetek, zene, énekek, táncok és más szórakozások, filozófia, babonák és intézmények, melyek szóban és példa útján adódnak át nemzedékről nemzedékre, emlékezet előtti idők óta.” (Hartland 1891:34)

Edward Shiels szerint (1981) azon megközelítések, miszerint 'átadott dolog'-ként értelmezzük a hagyományt, inkább a társadalomtudomány szerinti meghatározásoknak felelnek meg. Ez alapján a gondolat alapján jóval szélesebb az értelmezési spektruma a kutatott fogalomnak, ugyanis a lényeg mindössze annyi, hogy a hagyománynak a múlt hagyatékának kell lennie a jelenre.

Shiels (1987) állítja, hogy ahhoz, hogy valamit hagyománynak nevezzünk, annak minimum három (rövid vagy hosszú) generáción átívelőnek kell lennie. Érdekes, ahogyan írásában párhuzamba állítja a hagyományt a divattal, annak alapján, hogy mindkettő jelenség egy mintát közvetít, melyet általában a társadalom jelentős része elfogad és követ is. Fontos különbség azonban, hogy az adott divat túlnyomórészt rövid ideig áll fenn, és résztvevői inkább egy azonos generációba tartoznak. Ennek ellenére divatból is alakulhat hagyomány, így időnként nehéz lehet a két jelenség közötti különbségtétel. (Shiels 1987)

Anthony Giddens *Elszabadult világ* (1999) című tanulmányában a hagyományról, mint a modern kor termékéről ír. Szerinte, és ez egy új gondolat az eddigiekhez viszonyítva, a régebbi időkben nem volt ilyen fogalomra szükség (pl. a középkorban), mert a hagyomány és a szokás mindenhol ott volt. Ez abból is látszik, hogy a legtöbb szokás, amiről azt hisszük, hogy évszázadok óta úgy van, ahogy, általában csak a legutolsó pár évszázad lenyomata, ha nem annál is fiatalabb. Azonban Giddens (1999) szerint is, egy hagyomány kialakulásához idő kell, valamint az, hogy generációkon keresztül örökössük, megőrizzük, mindemellett újra és újra elővegyük, használjuk. Eközben a használat közben maga a hagyomány könnyen változhat, alkalmazkodhat a kor adottságaihoz, a 'megtartóihoz', de az alapja mindig ugyanaz marad. Mindezek mellett Giddens azt állítja írásában (1999), hogy a hagyományokat kitalálták, és állandóan újra kitalálják. Abból, hogy a tradíciók asszimilálódnak, következik az is, hogy nincsen teljesen tiszta hagyomány. Vegyük például az iszlám vallást, ami sok más vallás hagyományaiból táplálkozott. Vagy az Oszmán Birodalmat, ami többek között arab, perzsa, görög, római, berber, török, indiai hatásokat is magára vett. (Giddens 1999) Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy akkor mik azok a kitalált hagyományok, valamint Giddens gondolata alapján (1999) valóban minden hagyomány kitalált hagyomány-e. Eric Hobsbawm a *The Invention of Tradition* című kötetében (1983) azt írja, hogy a kitalált hagyományoknak sajátossága, hogy folytonosságuk a múlttal nem igazán megalapozott, hanem

ezek sokkal inkább válaszok az élet adta új helyzetekre régi helyzetekre való utalások köntösébe bújva. Hobsbawm szerint (1983) a nemzeti hagyományok például teljes mértékben kitalált hagyományoknak, a modernizációban kialakult ideologikus eszközöknek mondhatóak. Nyíri Kristóf (1994) leszögezi azonban, hogy a nemzeti hagyományok anyaga is valóságos, melyhez a nemzetek néprajza szolgálhat alapul. Így juthatunk el a néprajz szerinti hagyomány-meghatározáshoz, amit a Magyar Néprajzi Lexikonban így olvashatunk: *„a közösségi magatartásformák és objektivációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns rendszere, a kultúra grammatikája... A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele, ... ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl. a nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését.”* (Magyar Néprajzi Lexikon 1979) Fontos megemlítenünk azt is, hogy a néprajztudományban a hagyomány nem egyenlő az „ősi” és az „örökség” fogalmakkal (Magyar Néprajzi Lexikon 1979), azonban a társadalomtudományi értelmezésekbe sokkal inkább belefér az ilyesfajta azonosság.

Brauer-Benke József *Hagyomány és hagyományörzés* című írásában (2011) kitér a nemzetállamok megalakulásának idejére is, ugyanis feltehetőleg ekkor kezdődött az országok vezetésének tudatos hagyománytermelő időszaka. Amiatt, hogy a nemzetállamok nem voltak sem nyelvileg, sem kulturálisan teljesen homogének, szükség volt valamire, ami összetartást, identitást alakít ki a különböző társadalmi csoportok, valamint az egész nemzet esetében. (Hobsbawm 1987) Mivel ez politika által irányított folyamat volt, számukra kedvező, a tömeget is vonzó hivatalos ünnepek, hősök, jelképek, szertartások kialakítása volt a cél. Ebben a folyamatban rögtön tapasztalhatjuk is Anthony Giddens gondolatát (1994), miszerint a hagyományokat mindig is kitalálták, általában valamilyen nagyobb cél érdekében.

A második világháború után jelentős társadalmi átalakulások vették kezdetüket, aminek a néphagyományok szempontjából jelentős paraszti társadalom is elszenvedője volt. Ennek a folyamatnak a következményeként jelent meg a hagyományörzés jelensége, amely egyfelől kulturális értékmentés céljából, másfelől politikai vetület nélküli, burkolt nemzeti érzések megélése miatt lett fontos. (Brauer-Benke 2011) Brauer-Benke József szerint (2011) a hagyományörzés azonban nem hú a hagyományok, néphagyományok eredeti jellegéhez. A tradíciók lényege az állandó alakulás, asszimilálódás, mely az átadás módjaiból és a szóbeli megőrzéséből fakad, míg a hagyományörzés esetében a tradíciók egy rögzített módját, jellemét tartják fent, mely az eredeti minták szerint tovább fejlődni már nem képes. Így kijelenthetjük, hogy a néphagyományokra nem a hagyományörzés a jellemzőbb, hanem a hagyományozódás. Ezekből kifolyólag vehetjük észre, hogy korunk hagyományörzői néhány esetben komoly hibákat vétenek, az amúgy fontos hivatásuk végzése közben. Olyan nagy erővel keresik a több évezredes múltban a hagyományokat, régi szokásokat, hogy sokszor észre sem veszik, hogy történetileg nem igazolható, csupán álhagyományokat teremtenek. (Brauer-Benke József 2011) Ezzel kapcsolatban Voigt Vilmos a következőket írta: *„igen jellemző a magyarországi hagyomány-felfogásra az ábrándos »őskeresés« máig szakadatlan megmaradása is”.* (Voigt 2007)

Végezetül Vajda András gondolatait fejteném még ki, akinek jelentős munkássága, többek között a hagyományokhoz, néphagyományokhoz köthető. A fogalmakat sokféle aspektusból közelíti meg *Érték és közösség* (2016) című írásában, amiből most a köztudatra vonatkozó elgondolását emelném ki. Vajda azt vette észre, hogy a köztudatba a hagyomány és népi kultúra fogalmaknak inkább a romantikus, archaizáló meghatározásai épültek be. Szerinte *„ ... egy ideje a helyi közösségek is saját kultúrájuk elemeire mint hagyományra kezdtek tekinteni.”* (Vajda, 2016:25).

Azaz, nem a természetesnek tűnő, generációkon átívelő szokásokként gondolnak az életük ezen komponenseire, hanem inkább, mint régről maradt, őrizendő szokásokra, ahogy Brauer-Benke mondta (2011), egy statikus, rögzült állapotára ezen tradícióknak.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- A magyar nyelv értelmező szótára (1959). Szerk.: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest: Akadémia kiadó. Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-advnyok/search/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEliXX0slCjx>, utolsó letöltés dátuma: 2021.02.28.
- Brauer-Benke, József (2011): Hagyomány és hagyományörzés. Valóság, LIV (1). pp. 96-101.
- Giddens, Anthony (1999): Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest: Napvilág Kiadó.
- Grimm, Jacob (1854): Deutsches Wörterbuch, von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. (Vol. 16). Leipzig: S. Hirzel.
- Hartland, A.S. (1891): The Science of Fairy Tales. London: Scott Pub.
- Hobsbawm, Eric (1987): Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870-1914. In: Hagyomány és hagyományalkotás. Budapest 127-189. Szerk: Hofman Tamás és Niedermüller Péter
- Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (1983): The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press
- Hornby, A. S. (1948): Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press
- Néprajzi Lexikon (1979): Néprajzi Lexikon II. F-Ka. Főszerkesztő: ORTUTAY Gyula Budapest. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/> utolsó letöltés dátuma: 2021.02.28.
- Nyíri, Kristóf (1994): A hagyomány filozófiája. Budapest: T-Twins, MTAK Lukács Archívum
- Shils, Edward (1981): Tradition. Chicagó: The University of Chicago Press
- Vajda, András (2016): Hagyomány, Örökség, Érték. A hagyomány használatának változó kontextusai. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): ÉRTÉK ÉS KÖZÖSSÉG A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság (2016)
- Voigt, Vilmos (2007): A hagyomány modern fogalma. In: Török József (szerk.): Hagyomány és modernitás. IX. Közművelődési Nyári Egyetem Szeged, 2007. július 2-6.